

18. 11. 2021

ZAKLJUČAK

*RAN na Zapadnom Balkanu - Mala regionalna stručna radionica
21-22. oktobar 2021, Skoplje, Severna Makedonija*

Rad sa verskim grupama i verskim organizacijama na sprečavanju i suzbijanju nasilnog ekstremizma

Ključni ishodi

Sve se više prepoznaju brojni načini na koje verski akteri i verske grupe mogu da podrže napore na sprečavanju i suzbijanju nasilnog ekstremizma (P/CVE) koji se ulažu na lokalnom nivou. Mada ove napore najčešće predvode i koordinišu lokalne vlasti, službenici odgovorni za javnu bezbednost i socijalne službe koje pružaju pomoć ugroženim pojedincima i porodicama, potrebna je saradnja s akterima iz šire zajednice koji mogu da doprnu do ljudi i pruže podršku. Promocija uporne i delotvorne saradnje verskih zajednica, državnih agencija i aktera građanskog društva ključna je za sve faze rada na sprečavanju i suzbijanju nasilnog ekstremizma: od primarne prevencije, preko intervencije kod pojedinaca/zajednica visokog rizika, do rehabilitacije i reintegracije.

Ovo je naročito važno na Zapadnom Balkanu (ZB), gde se velika većina ljudi identifikuje kao religiozna i gde religija utiče na društvenu koheziju i otpornost zajednice na polarizaciju. Verski identitet i verske zajednice važna su referentna tačka kada nastojimo da identifikujemo i objasnimo raskole između različitih grupa u društвima na ZB i njihovu međusobnu dinamiku. Slično tome, verske zajednice i verski lideri mogu igrati ulogu pomiritelja i biti značajan izvor otpornosti i isceljenja i za pojedince i za zajednice u kriznim vremenima. Proteklih godina, praktičari iz regiona izrazili su potrebu za jačanjem sigurnih partnerstava i saradnje s verskim zajednicama svih veroispovesti. „RAN na Zapadnom Balkanu“ napravio je prvi korak ka premošćavanju ovog jaza pruživši praktičarima format za razmenu znanja, dobrih praksi i postojećih modela saradnje. Ovaj proces je započet malom stručnom radionicom sa predstavnicima verskih zajednica, centara za međuversku saradnju, lokalnih NVO i službi podrške za reintegraciju i rehabilitaciju žena i dece, koja je održana u Severnoj Makedoniji. Osnovne ideje:

- **ZB je region koji još uvek trpi posledice nedavnog konflikta:** Politička nestabilnost i aktuelna polarizacija delimično su nasleđe prethodnih sukoba i neadekvatnih načina suočavanja s prošlošću i traženja pomirenja. Ovi strukturni faktori doprinose daljoj polarizaciji društava u regionu.
- **Kao rezultat polarizacije i dinamike između različitih grupa, u porastu su etnonacionalni ekstremizam i kumulativni ekstremizam.** Praktičari i kreatori politika se godinama bave pretnjom od verski motivisanog ekstremizma (na primer, rad sa stranim terorističkim borcima (STB) i rehabilitacija i reintegracija povratnika iz Daeša). Kako se pejzaž ekstremizma menja, treba se više usredosrediti na praćenje različitih ekstremističkih narativa koji promovišu međuetničke tenzije, mržnju i nasilje.
- **Postojeće modele P/CVE treba prilagoditi lokalnim potrebama i njima treba da upravljaju lokalni akteri:** Specijalno lokalno znanje i etnonacionalna osjetljivost potrebni su za primenu P/CVE u polarizovanim društвима ZB. Evropske modele P/CVE treba prilagoditi tako da uzmu u obzir lokalni kontekst.

- **Neophodni su i mehanizmi saradnje i volja za saradnjom:** Mada postoje neki modeli saradnje između države, lokalnih samouprava i verskih zajednica u rešavanju izazova P/CVE, postoji potreba za dodatnom razmenom i građenjem poverenja među ovim akterima.

U ovom dokumentu predstavljeni su glavni zaključci diskusije koja je održana u Skoplju i relevantne preporuke za različite ciljne grupe.

Zaključci diskusije

Međuverski dijalog se još uvek ne odvija na internetu

Međuverski dijalog i saradnja verskih zajednica i dalje se uglavnom odvijaju van mreže - nisu se preselili na internet. To znači da mladi koji su najpodložniji ideološkom ekstremizmu i političkoj radikalizaciji ne učestvuju u ovim razmenama i uglavnom su odsutni iz međuverskih debata. Zbog toga ova ciljna grupa nema dovoljno znanja o "drugim" verskim i etnonacionalnim grupama u svojoj zajednici i često nema iskustva niti se susreće sa tim grupama. Pošto se ova ciljna grupa uglavnom druži u onlajn sferi, jaz je značajan. Takođe, nedostatak znanja i nedostatak poštovanja mladih prema drugim etnoverskim zajednicama direktno je povezan sa porastom govora mržnje na internetu. To je naročito vidljivo u vreme raznih verskih proslava.

Slabo angažovanje žena u oblasti P/CVE

Mada ima časnih izuzetaka, P/CVE je na ZB oblast u kojoj uglavnom dominiraju muškarci. Nedostaje znanja o tome kako da žene koje su verski akteri budu vidljivije i angažovanije na polju P/CVE. Identifikovane su verske liderke zainteresovane za P/CVE na ZB, ali se još uvek procenjuje kako bi mogле najbolje da doprinesu radu. Verske liderke izrazile su izvesnu zabrinutost da bi se njihove reči mogle pogrešno tumačiti ili predstavljati. One takođe brinu da bi mogle biti optužene da su povezane sa terorističkim aktivnostima. Devojke koje pohađaju medrese otvorene su za uključivanje u aktivnosti P/CVE, ali potrebna je opreznost u situacijama kao što je, recimo, fotografisanje za promotivne aktivnosti međunarodnih donatora bez prethodnog odobrenja. Jedna mera opreza već postoji na Kosovu*, gde je, da bi se sprečila stigmatizacija, zakonom zabranjeno fotografisanje žena i dece u ovom kontekstu.

Vlade imaju monopol nad nacionalnim strategijama u oblasti P/CVE

Većina zemalja ZB je tokom protekle decenije razvila neki oblik strategije za suočavanje sa povećanim rizikom od radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Međutim, njih uglavnom izrađuju vlade i sektor bezbednosti, u okviru sprečavanja terorizma, bez učešća verskih aktera. To što verski akteri ne doprinose njihovoj izradi, znači da ovim dokumentima i politikama nedostaje verski uvid i međuverski senzibilitet. Uz to, okvir za prevenciju terorizma stvara kontekst u kojem, u okviru bezbednosnog pristupa, postoji rizik da ugroženi pojedinci direktno upadnu u sistem krivičnog pravosuđa bez ikakvih drugih alternativa. Kao mekši, zajednicom vođen pristup, na ovaj izazov može se odgovoriti uključivanjem verskih organizacija u izradu i sprovođenje strategija P/CVE u vidu saveta za pitanja bezbednosti, saradnje s lokalnim samoupravama i organizacijama civilnog društva. Međutim, treba uzeti u obzir da u većem delu ZB državne i verske organizacije trenutno nemaju jake odnose zbog nedostatka poverenja, što je posledica prošlih političkih nestabilnosti.

Važnost obrazovanja za stvaranje otpornosti

Jedan od najrazornijih ishoda nedavnih sukoba na ZB je institucionalizacija etničkih podela u obrazovnom sistemu. Većina zemalja ZB ima neki oblik segregiranog obrazovanja, a najekstremniji primer je bosanska praksa "dve

*Ovaj naziv ne dovodi u pitanje stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom SBUN 1244 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.

škole pod jednim krovom" (1). Etnički zasnovan sistem formalnog obrazovanja, gde se sopstvena grupa vrednuje na račun "drugih", znatno je učvrstio podele. Postkonfliktna generacija na ZB identifikovana je kao mlada, etnički izolovana i potencijalno radikalizovana. Da bi region bio otporniji, ovaj izazov mora da se reši (2).

Preporuke

U nastavku slede preporuke koje se odnose na gore navedene pravce diskusije.

1) Stvaranje zajedničke mreže za projekte i aktivnosti P/CVE na ZB

- razmenjivati iskustva i znanja o modelima i pristupima koji se koriste u različitim zemljama i istražiti koji su modeli najkorisniji/najdelotvorniji u određenom kontekstu (trenutno je potrebna razmena informacija o rehabilitaciji i reintegraciji STB);
- promovisati i podsticati regionalnu saradnju u vezi sa aktivnostima P/CVE odozdo prema gore;
- saznati koji su izazovi drugih zemalja u pogledu međuverskog dijaloga;
- prikupiti informacije o različitim nacionalnim strategijama i programima lokalnih samouprava u vezi sa aktivnostima, strategijama i politikom P/CVE;
- razviti razumevanje P/CVE na ZB da bi se identifikovali i planirali rizici i kreirala rešenja;
- stvoriti prostor za interakciju između praktičara i akademskog istraživanja;
- uspostaviti zonu za izgradnju poverenja za transnacionalnu i regionalnu saradnju među različitim verskim zajednicama;
- nastaviti saradnju sa RAN-om na ZB.

2) Prenošenje i širenje međuverskog dijaloga i saradnje u onlajn sferu da bi se

- istražili načini na koje aktuelni međuverski dijalog u regionu može da se predstavi i u onlajn prostoru;
- dodatno istražila mogućnost onlajn međuverskog dijaloga;
- već postoje kursevi koji se bave međuverskim dijalogom u cilju borbe protiv ekstremizma među mladima (3): prikupiti informacije o ovim kursevima za zajedničku mrežu.

3) Promocija i podsticanje učešća žena verskih radnika u P/CVE u regionu

- kroz prikupljanje informacija o aktivnostima P/CVE u regionu koje vode žene;
- kroz obezbeđenje prostora za dijalog i međusobnu razmenu za žene verske radnike.

4) Kritičko angažovanje u obrazovnim sistemima ZB

- uraditi analizu obrazovnih sistema na ZB i proučiti načine na koje segregirano obrazovanje doprinosi polarizaciji društava ZB;
- utvrditi odnos između školskih nastavnih planova i programa i političke nestabilnosti u zemljama ZB.

(1) Vidi: <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/404990>

(2) Halilovic Pastuovic, M. (Predstojanje). Ethnopolitics and Textbook Politics: Education in Post-Conflict Bosnia and Herzegovina. In C. Vanner, S. Akseer, & T. Kovinthan Levi (Eds.), *Textbooks for Peace*. Springer.

(3) Vidi: <https://www.futurelearn.com/courses/interfaith-dialogue>

Relevantne prakse

1. [Centar za međuversku saradnju u Elbasanu](#) (IRCCE) u Albaniji je neprofitna organizacija koju su osnovali duhovne vođe četiri tradicionalne verske zajednice u okrugu Elbasan: muslimanske, pravoslavne, katoličke i bektašijske.
2. [Plejade](#) su NVO koju su osnovale žene u Severnoj Makedoniji koje žele da donesu promene u svojoj zemlji na polju suzbijanja nasilnog ekstremizma.
3. Misija organizacije [Horizon Civitas](#) je da poboljša angažovanje građana, ojača demokratiju u društvu i pomogne punom poštovanju prava na slobodu i ljudskih prava u Severnoj Makedoniji.
4. [Nansen dijalog centar Mostar](#), iz Bosne i Hercegovine, aktivno i efikasno podržava dijalog među različitim etničkim grupama na lokalnom, nacionalnom i prekograničnom nivou, a specijalnost su im integrisane obrazovne aktivnosti, projekti od interesa za zajednicu i zagovaranje reforme obrazovne politike.
5. U najpoznatije simbole grada Uroševca na Kosovu spadaju džamija i susedna pravoslavna crkva. Imam i sveštenik žele da se sruši zid koji je pre nekoliko godina izgrađen između džamije i crkve.
<https://www.evropaelire.org/a/xhamia-dhe-kisha-ne-ferizaj/29347740.html>

Šta dalje

U vezi sa navedenim preporukama, treba organizovati sastanke na kojima bi se razgovaralo o stvaranju zajedničke mreže za P/CVE na ZB. Takođe postoji potreba za prikupljanjem dodatnih informacija o onlajn međuverskom dijalogu i aktivnostima na polju P/CVE koje vode žene.

Dodatna literatura

Dr Genti Kruja predaje sociologiju religije, međukulturne i međuverske komunikacije i međuverskog dijaloga na Fakultetu Beder u Tirani, u Albaniji. Godine 2021, izabran je za međunarodnog spoljnog experta za program "Globalna razmena o religiji u društvu" EU (GERIS) u oblasti verske i kulturne različitosti u obrazovanju. Njegov skorašnji članak "Međuverski dijalog u Albaniji kao model međuverske harmonije" dostupan je (na engleskom jeziku) [ovde](#).

Rad ["Ideologija tekfira i nasilni ekstremizam - analiza"](#) objavljen je 2018. godine u izdanju Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, urednik Muhamed Jusić. Knjiga predstavlja ključne koncepte i ideje koje najčešće zloupotrebljavaju radikalne grupe koje idealizuju i citiraju verska učenja izvan konteksta umerenih islamskih tumačenja. Glavni cilj ovog istraživanja je identifikovanje često zloupotrebljavanih osnovnih koncepata islamskog učenja.